

Universitätsbibliothek Wuppertal

Hvgonis Grotii De Ivre Belli Ac Pacis Libri Tres

Grotius, Hugo

Amstelaedami, 1663

Prolegomena

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-853](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-853)

IN TRES LIBROS
DE IVRE BELLI AC PACIS
PROLEGOMENA.

Nvs civile five Romanum, five quod cuique patrium est, aut illustrare commentariis, aut contractum ob oculos ponere aggressi sunt multi. at jus illud, quod inter populos plures, aut populorum rectores intercedit, five ab ipsa natura profectum, aut divinis constitutum legibus, five moribus & pacto tacito introductum attigerunt pauci, universim ac certo ordine tractavit hactenus nemo: cum tamen id fieri interfit humani generis. Vere enim Cicero praestabilem hanc dixit scientiam, in foederibus, pactionibus, conditionibus populorum, regum exterarumque nationum, in omni denique belli jure & pacis. Et Euripides hanc scientiam rerum divinarum & humanarum cognitioni praeponebat. sic enim Theoclymenem compellari facit:

Nam turpe id esset, cum scias hominum ac Deum

Quod est eritque, iusta te haud cognoscere.

Atque eo magis necessaria est haec opera, quod & nostro saeculo non defunt, & olim non defuerunt qui hanc juris partem ita contemnerent, quasi nihil ejus praeter inane nomen existeret. In omnium ferme ore est Euphemi dictum * apud Thucydidem, Regi aut civitati imperium habenti, nihil injustum quod utile: cui simile illud, in summa fortuna id aequius quod validius; & rempublicam sine injuria geri non posse. Accedit quod quae inter populos aut reges incidunt controversiae, ferme Martem habent arbitrum. Est autem non vulgi tantum haec opinio, bellum ab omni jure abesse longissime, sed & viris doctis ac prudentibus saepe dicta excidunt quae talem opinionem foveant. Nihil enim frequentius quam opposita inter se, jus & arma. Nam & Ennius dixit:

Non ex jure manu confertum, sed magis ferro

Rem repetunt.

Et Horatius ferociam Achillis sic describit:

Jura negat sibi nata, nihil non arrogat armis.

& alius alium cum bellum ordiretur sic loquentem inducit:

Hic pacem temerataeque jura relinquo.

Antigonus senex irrisit hominem qui sibi urbes alienas oppugnanti commentarium de justitia adferebat. Et Marius negabat praer armorum strepitu leges * a se posse exaudiri. * Iple ille oris tam verecundi Pompejus, ausus est dicere: * *Armatus leges ut cogitem?* In Christianis scriptoribus plurima ejus sensus occurrunt: pro multis unum Tertulliani sufficiat: *Dolus, asperitas, injustitia, propria negotia praeriorum.* Quae ita sentiunt, dubium non est quin opposituri sint nobis illud ex Comaedia:

PROLEGOMENA.

Incerta hæc si tu postules

Ratione certa facere, nihilo plus agas,

Quam si des operam, ut cum ratione insanias.

Cum vero frustra de jure suscipiatur disputatio, si ipsum jus nullum est, & ad commendandum & ad præmuniendum opus nostrum pertinebit, hunc gravissimum errorem breviter refelli. Caterum ne cum turba nobis res sit, demus ei advocatum. Et quem potius quam Carneadem, qui ad id pervenerat, quod Academiam suam summum erat, ut pro falso non minus quam pro vero vires eloquentiam posset intendere? Is ergo cum suscepisset iustitiam, hujus præcipue de qua nunc agimus, oppugnationem, nullum invenit argumentum validius isto: jura sibi homines utilitate sanxerunt varia pro moribus, & apud eisdem pro temporibus sæpe mutata: jus autem naturale esse nullum: omnes enim & homines & alias animantes ad utilitates suas natura ducente ferri: proinde aut nullam esse iustitiam; aut si sit aliqua, summam esse stultitiam, quoniam sibi noceat alienis commodis consulens. Verum quod hic dicit Philosophus, & sequitur Poeta,

Nec natura potest justo secernere iniquum:

admitti omnino non debet. nam homo animans quidem est, sed eximium animans, multoque longius distans à cæteris omnibus, quam cæterorum genera inter se distant: cui rei testimonium perhibent multæ actiones humani generis propriae. Inter hæc autem quæ hominibus sunt propria, est appetitus societatis, id est communitatis, non qualiscunque, sed tranquilla, & pro sui intellectus modo ordinata, cum his qui sui sunt generis: quam ^{* οἰκιστικὴν} Stoici appellabant. Quod ergo dicitur natura quodque animal ad suas tantum utilitates ferri, ita univèrse sumtum concedi non debet. Nam & cæterarum animantium quædam utilitatum suarum studium, partim fectuum suorum, partim aliorum sibi congenerum, respectu aliquatenus temperant: quod in illis quidem procedere credimus, ex principio aliquo intelligente extrinseco, quia circa actus alios, istis neutiquam difficilius, par intelligentia in illis non apparet. Idemque de infantibus dicendum, in quibus ante omnem disciplinam ostendit se, ad bene aliis faciendum propensio quædam, prudenter à Plutarcho observata: sicut & in ea ætate misericordia sponte prorumpit. Homini vero perfectæ ætatis, cum circa similia similiter agere norit, * cum societatis appetitu eccellente, cujus peculiare solus inter animantes instrumentum habet sermonem, inesse etiam facultatem sciendi agendaque, secundum generalia præcepta, par est intelligi, cui quæ conveniunt ea jam sunt non omnium quidem animantium, sed humanæ naturæ congruentia. Hæc vero, quam rudi modo jam expressimus, * societatis custodia, humano intellectui conveniens, fons est ejus juris, quod proprie tali nomine appellatur: * quo pertinent alieni abstinentia, & si quid alieni habeamus, aut lucri inde fecerimus restitutio, promissorum implendorum obligatio, damni culpa dati reparatio, & poenæ inter homines meritum. Ab hac juris significatione fluxit altera largior: quia enim homo supra cæteras animantes non tantum vim obtinet socialem de qua diximus, sed & judicium ad

Cæt. aiantes

acti-

æstimanda quæ delectant aut nocent, non præsentia tantum, sed & futura, & quæ in utrumvis possunt ducere; pro humani intellectus modo etiam in his iudicium recte conformatum sequi, neque metu, aut voluptatis præsentis illecebra corrumpi, aut temerario rapi impetu, conveniens esse humanæ naturæ; & quod tali iudicio plane repugnat, etiam contra jus naturæ, humanæ scilicet, esse intelligitur. Atque huc etiam pertinet in his quæ cuique homini aut cœtui propria sunt elargiendis * prudens dispensatio, ut quæ nunc sapienter minus sapienter, nunc propinquum extraneo, nunc pauperem diviti, pro ut actus cuiusque, & rei natura fert, præponit: quam juris proprie stricteque dicti partem jam olim multi faciunt, cum tamen jus illud proprie nominatum diversam longe naturam habeat, in eo positam ut quæ jam sunt alterius alteri permittantur, aut impleantur. Et hæc quidem quæ jam diximus, locum aliquem haberent etiam si daremus, quod sine summo scelere dari nequit, non esse Deum, aut non curari ab eo negotia humana: cujus contrarium cum nobis partim ratio, partim traditio perpetua, inseverint; confirmet vero & argumenta multa & miracula ab omnibus sæculis testata, sequitur jam ipsi Deo, ut opifici & cui nos nostraque omnia debeamus, sine exceptione parendum nobis esse, præcipue cum is se multis modis & optimum & potentissimum ostenderit, ita ut sibi obedientibus præmia reddere maxima, etiam æterna, quippe æternus ipse, possit, & voluisse credi debeat, multoque magis si id disertis verbis promiserit: quod Christiani indubitata testimoniorum fide convicti credimus. Et hæc jam alia juris origo est præter illam naturalem, veniens scilicet * ex libera Dei voluntate, cui nos subiecti debere intellectus ipse noster nobis irrefragabiliter dicitur. Sed & illud ipsum de quo egimus naturale jus, sive illud sociale, sive quod laxius ita dicitur, quamquam ex principiis homini internis profuit, * Deo tamen ascribi merito potest, quia ut talia principia in nobis existerent ipse voluit: quo sensu Chryssippus & Stojici dicebant juris originem non aliunde petendam quam ab ipso Iove, * à quo Iovis nomine jus Latinis dictum probabiliter dici potest. Accedit quod illa quoque ipsa principia Deus datis legibus magis conspicua fecit, etiam iis quibus imbecillior est ad ratiocinandum vis animi: & in diversa trahentes impetus, qui nobis ipsis, quique aliis consulunt, vagari vetuit, illos, quippe vehementiores, addictius regens & sine ac modo coercens. Sed & historia sacra, præter id quod in præceptis consistit, affectum illum socialem non parum etiam eo excitat quod nos docet ab iisdem primis parentibus ortos homines omnes, ita ut eo quoque sensu dici recte possit quod alio dixit Florentinus, cognationem inter nos à natura constitutam; cui consequens sit, hominem homini insidiari nefas esse. Inter homines quasi * Dii quidam sunt parentes, quibus proinde non infinitum, sed sui generis obsequium deberur. Deinde vero cum juris naturæ sit stare pactis, (necessarius enim erat inter homines aliquis se obligandi modus, neque vero alius modus naturalis fingi potest,) ab hoc ipso fonte iura civilia fluxerunt. Nam qui se cœtui alicui aggregaverant, aut homini hominibusque subjecerant, hi

Deus

naturale Jus Deo recte ascribitur

L. ut vim
D. de just.
& jur.

in d. l. l. l.

aut expresse promiserant, aut ex negotii natura tacite promississe debebant intelligi; secuturos se id quod aut cœtus pars major, aut hi quibus delata potestas erat constituissent. Quod ergo dicitur non Carneadi tantum, sed & aliis,

** Utilitas iusti prope mater & aequi,*

si accurate loquamur, verum non est: nam naturalis iuris mater est ipsa humana natura, quæ nos etiam si re nulla indigeremus, ad societatem mutuam appetendam ferret: civilis vero iuris mater est ipsa ex consensu obligatio, quæ cum ex naturali jure vim suam habeat, potest natura hujus quoque juris quasi proavia dici. Sed naturali juri utilitas accedit: voluit enim Natura Auctor nos singulos & infirmos esse, & multarum rerum ad vitam recte ducendam egentes, quo magis ad colendam societatem raperemur: juri autem civili occasionem dedit utilitas: nam illa quam diximus confociatio, aut subjectio utilitatis alicujus causa cœpit institui. Deinde & qui jura præscribunt aliis, in eo utilitatem aliquam spectare solent, aut debent. Sed sicut cujusque civitatis jura utilitatem suæ civitatis respiciunt, ita inter civitates aut omnes aut plerasque ex consensu jura quædam nasci potuerunt; & nata apparet, quæ utilitatem respicerent non cœtum singulorum, sed magna illius universitatis. Et hoc jus est quod gentium dicitur, quoties id nomen à jure naturali distinguimus. quam partem juris omisit Carneades, jus omne in naturale & civile singulorum populorum distribuens, cum tamen de eo jure quod inter populos versatur acturus, (subjecti enim orationem de bellis & bello partis) hujus juris mentionem facere omnino debuisset. Male autem à Carneade stultitiæ nomine justitia traducitur. Nam sicut ipso fatente stultus non est civis, qui in civitate jus civile sequitur, etiam si ob ejus juris reverentiam quædam sibi utilia omittere debeat; ita nec stultus est populus, qui non tanti facit suas utilitates, ut propterea communia populorum jura negligat: par enim in utroque est ratio: nam ** sicut civis qui jus civile perumpit utilitatis præsentis causa, id convellit quo ipsius posteritatisque suæ perpetuæ utilitates continentur; sic & populus jura naturæ gentiumque violans, suæ quoque tranquillitatis in posterum rescindit munimenta.* Tum vero etiam si ex juris observatione nulla spectaretur utilitas, sapientiæ, non stultitiæ esset eo ferri, ad quod à natura nostra nos duci sentimus. Quare nec illud,

Jura inventa metu iniusti fateare necesse est:

quod apud Platonem quidam ita explicat, metu accipiendæ injuriæ repertas leges, ac vi quadam homines ad justitiam colendam adigi, universaliter verum est: id enim ad ea dumtaxat instituta ac leges pertinet, quæ ad faciliorem juris executionem reperta sunt; sicut multi per se infirmi, ne à validioribus opprimerentur, conspirarunt ad instituenda ac communibus viribus tuenda judicia, ut quibus singuli pares non erant, his universi prævalerent. Et hoc demum sensu commode accipi potest quod dicitur jus esse id quod validiori placuit, ut intelligamus sine suo externo carere jus, nisi vires ministras habeat: sicut Solon res confecit maximas, ut ipse prædicabat:

Jus Gentium

quod ex parte

ὅμῳ βίβῳ τε καὶ δίκῳ συναρμύσας.

* Vim jusque pariter copulans vincit iugo.

Neque tamen quamvis à vi destitutum jus omni caret effectu. nam justitia securitatem affert conscientiae, iniustitia tormenta ac lanatus, quales in tyrannorum pectoribus describit Plato: justitiam probat, iniustitiam damnat proborum consensus: quod vero maximum est, hæc Deum inimicum, illa faventem habet, qui judicia sua ita post hanc vitam reservat, ut sæpe eorum vim etiam in hac vita repræsentet; quod multis exemplis historiae docent. Quod vero multi quam à civibus exigunt justitiam, eam in populo aut populi rectore insuper habeant, ejus erroris causa est, primum quod in jure nihil spectant nisi utilitatem quæ ex jure oritur, quæ evidens est in civibus qui singuli ad sui tutelam invalidi sunt: at magnæ civitates cum omnia in se complecti videantur quæ ad vitam recte tuendam sunt necessaria, opus habere non videntur ea virtute quæ foras spectat & Iustitia appellatur. Sed ut ne repetam quod dixi, jus non solum utilitatis causa comparatum; nulla est tam valida civitas quæ non aliquando aliorum extra se ope indigere possit, vel ad commercia, vel etiam ad arcendas multarum externarum gentium junctas in se vires; unde etiam à potentissimis populis & regibus fœdera appeti videmus, quorum vis omnis tollitur ab his qui jus intra civitatis fines concludunt. Verissimum illud, omnia incerta esse simul à jure recessum est. Si nulla est communitas quæ sine jure conservari possit, * quod memorabili latronum exemplo probabat Aristoteles, certe & illa quæ genus humanum aut populos complures inter se colligat, jure indiget; quod ille vidit qui dixit fœda ne patriæ quidem causa facienda esse. * Graviter eos accusat Aristoteles, qui cum inter se neminem velint imperare nisi qui jus habeat, in exteris quid jus, quid injustum sit nihil curant. Is ipse quem nominavimus modo in partem alteram Pompejus, quod Spartanus quidam rex dixerat, beatissimam esse rempublicam cujus fines hasta & gladio terminarentur, corripit, dicens eam vere beatam esse quæ justitiam pro finibus haberet: quam ad rem alterius itidem Spartani regis uti potuit auctoritate, * qui militari fortitudini justitiam anteposuit, hoc argumento, quod fortitudo justitia quadam regi deberet: at si justii essent homines omnes, fortitudine illa non indigerent. Ipsam fortitudinem Stoici definiebant virtutem propugnantem pro æquitate. Themistius oratione ad Valentem facunde disserit, reges quales exigit sapientiæ regula, non unius sibi creditæ gentis habere rationem, sed totius humani generis, & esse, ut ipse loquitur, non φιλομακείδους tantum, aut φιλοφωμύλους, * sed φιλευσπότες. * Minois invisum apud posteros nomen non aliud fecit quam quod æquitatem imperii sui finibus terminaret. Tantum vero abest ut admittendum sit quod quidam fingunt, in bello omnia jura cessare, ut nec suscipi bellum debeat nisi ad juris consecutionem, nec susceptum geri nisi intra juris ac fidei modum. Bene Demosthenes bellum esse in eos dixit qui iudicis coerceri nequeunt. Iudicia enim vigent adversus eos qui invalidiores se sentiunt: in eos qui pares se faciunt aut putant, bella sumunt.

Justitia et Injust. sibi opponuntur

✱

✱

Fortit. Stoici

*✱
Iudicia et bella*

omissis de-
rior, aut hi
dicunt non

is mater est
s, ad locie-
er est ipsa
m habeat,
turali juri
e infirmos
s, quo ma-
li occasio-
subjectio
scribunt
Sed sicut
inter ci-
nasci po-
uum sin-
gentium
partem
ulorum
populos
partis.)
à Car-
fatre
ob ejus
ec stultus
commu-
io: nam
ausa, id
continen-
e quoque
o etiam si
on stulti-
s, Quare

e injuriæ
adigi,
c leges
; sicut
pirarunt
ibus sin-
um sensu
ori pla-
mitras

bella sumuntur, sed nimirum, ut recta sint, non minori religione exercenda quam iudicia exerceri solent. Silent ergo leges inter arma, sed civiles illæ & iudiciariæ & pacis propriæ, non aliæ perpetuæ & omnibus temporibus accommodatæ. Optime enim dictum est à Dione Prusænsi, inter hostes scripta quidem jura, id est, civilia non valere, at * valere non scripta, id est, ea quæ natura dicitur, aut gentium consensus constituit. Docet hoc verus illa Romanorum formula: *eas res puro pioque duello querendas censeo.* Iidem veteres Romani, ut Varro notabat, bella tarde & nulla licentia suscipiebant, quod bellum nullum nisi pium putabant geri oportere. Camillus iuste non minus quam fortiter bella gerenda dicebat: Africanus populum Romanum & suscipere iuste bella, & finire: Apud alium legas: *Sunt & belli, sicut & pacis jura.* Alius Fabrijum miratur ingentem virum, & quod difficillimum est in bello innocenter, & qui aliquid esse crederet & in hostem nefas. Quantam vim habeat in bellis * justitiæ conscientia, passim ostendunt historiarum scriptores, qui victoriam sæpe huic causæ præcipue ascribunt: Inde proverbialia illa, frangi & attolli vires in milite à causa: raro eum sospitem redire, qui iniusta arma sumferit: bonæ causæ spem adesse comitem; & alia in eum sensum. Nec movere quenquam debere prosperi successus iniquarum molitionum. Satis enim est quod causæ æquitas suam quandam eamque magnam habet vim ad agendum, quanquam ea vis, ut in rebus humanis accidit, sæpe aliarum causarum oppositu ab effectu impeditur. Etiam ad amicitias conciliandas, quibus ut singuli, ita & populi ad multas res opus habent, multum valet opinio de bello non temere nec iniuste suscepto, pieque gesto. Nemo enim iis se facile adiungit quibus jus, fas, fidem vilia putat. Ego cum ob eas, quas iam dixi, rationes, compertissimum haberem, esse aliquod inter populos jus commune, quod & ad bella, & in bellis valeret, cur de eo institutionem scripturam, causas habui multas ac graves. Videbam per Christianum orbem, vel barbaris gentibus pudendam bellandi licentiam: levibus aut nullis de causis ad arma procurrere, quibus semel sumtis nullam jam divini, nullam humani juris reverentiam, plane quasi uno edicto ad omnia scelera emisso furere. Cujus immanitatis conspectu, multi homines minime mali eo venerunt, ut Christiano, cujus disciplina in omnibus hominibus diligendis præcipue consistit, * omnia arma interdicere: ad quos accedere interdum videntur, & Ioannes Ferus, & Erasmus nostras, viri pacis & Ecclesiasticæ & civilis amantissimi, sed eo, ut arbitror, consilio, quo solemus, quæ in unam partem exierunt, in alteram reflectere, ut in verum modum redeant. Verum hic ipse nimum contradicendi conatus sæpe adeo non proficit, ut obsit etiam, quia deprehensum facile, quod in his nimum est, etiam aliis dictis intra verum stantibus auctoritatem detrahit. Medicina ergo utrisque adhibenda fuit, tum ne nihil, tum ne omnia crederentur licere. Simul & iurisprudenciam, quam ante hac in muneribus publicis, quanta potui integritate exercui, nunc quod mibi indigne è patria tot meis laboribus ornata ejecto restabat, privata diligentia studio adjuvare volui. Artis formam ei imponere multi

In iusta Conscientia

causæ scripserit hoc qd Auctor

in milite christiano.

*

multi ante hac destinaverunt : perfecit nemo : neque vero fieri potest , nisi , quod non satis curatum est hactenus , ea quæ ex constituto veniunt à naturalibus recte separentur . nam naturalia , cum semper eadem sint , facile possunt in artem colligi : illa autem quæ ex constituto veniunt , cum & mutantur sæpe , & alibi alia sint , extra artem posita sunt , ut aliæ rerum singularium perceptiones . Quod si qui veræ justitiæ sacerdotes naturalis & perpetuæ jurisprudentiæ partes tractandas susciperent , semotis iis quæ ex voluntate libera ortum habent , alius quidem de legibus , alius de tributis , alius de iudicium officio , alius de voluntatum conjectura , alius de factorum faciendâ fide , posset deinde ex omnibus partibus collectis corpus confici . Nos certe quam viam ineundam censeremus , reipsa potius , quam verbis ostendimus in hoc opere , quod partem jurisprudentiæ longe nobilissimam continet . Primo enim libro præfati de juris origine , generalem examinavimus quæstionem , sitne bellum aliquod justum : deinde ad noscendâ publici privatiq; belli discrimina explicandâ habuimus vim ipsam summi imperii , qui eam populi , qui reges solidam , qui ex parte , qui cum alienandi jure , qui aliter habeant : deinde & de subditorum in superiores officio dicendum fuit . Liber secundus , cum omnes causas , ex quibus bellum oriri potest , exponendas sumserit , quæ res communes sint , quæ propriæ , quod jus personis in personas , quæ ex dominio nascatur obligatio , quæ successionum regiarum norma , quod jus veniat ex pacto , aut contractu , quæ fœderum , quæ jurisjurandi tum privati , tum publici vis atque interpretatio , quid ex damno dato debeat , quæ legatorum sanctimonia , quale jus humani mortuos , quæ poenarum natura , late exsequitur . Tertius liber primum subjectam sibi habens materiam , id quod in bello licet , cum id quod impune fit aut etiam apud populos externos pro jure defenditur ab eo quod vitio caret distinxisset , descendit ad pacis genera , & omnes bellicas conventiones . Eo autem majus visum est pretium operæ , quod ut dixi totum hoc argumentum tractavit nemo , & qui tractarunt partes , ita tractarunt , ut multum reliquerint alienæ industriæ . Veterum Philosophorum nihil exstat hujus generis , neque Græcorum , quos inter Aristoteles librum fecerat , cui nomen *δικαιομετα πολέμου* , neque eorum qui Christianismo recenti nomen dederunt , quod valde optandum fuerat : etiam Romanorum veterum libri de jure feziali , nihil ad nos sui , præter nomen transmiserunt . Hi qui lummas fecerunt causam , quos vocant conscientiam , ut de aliis rebus , ita & de bello , de promissis , de juramento , de repressaliis capita fecerunt . Vidi & speciales libros de belli jure partim à Theologis scriptos , ut à Francisco Victoria , Henrico Gorichemo , * Wilhelmo Matthæi , * partim à doctoribus juris , ut Joanne Lupo , Francisco Ario , Joanne de Lignano , Martino Laudensi : sed hi omnes de uberrimo argumento paucissima dixerunt , & ita plerique , ut sine ordine , quæ naturalis sunt juris , quæ divini , quæ gentium , quæ civilis , quæ ex canonibus veniunt , permiscerent atque confunderent . Quod his omnibus maxime defuit , historiarum lucem , supplere aggressi sunt eruditissimus

Faber

Prim. Lib.

Udg. Lib.

Ufig Lib.

Antony q. de. de. scrip.

*Prof. In dicitur
de A. G. Tract.*
Faber in Semestrium capitibus nonnullis, sed pro instituti sui modo, & testimoniis tantum allatis, diffusus; & ut ad definitiones aliquas exemplorum congeriem referrent, Balthazar Ayala, & plus eo Albericus Gentilis: cujus diligentia, sicut alios adjuvari posse scio, & me adjutum profiteor; ita quod in docendi genere, quid in ordine, quid in distinguendis quaestionibus, jurisque diversi generibus desiderari in eo possit, lectoribus judicium relinquo. Illud tantum dicam, solere eum saepe in controversiis definiendis sequi, aut exempla pauca non semper probanda, aut etiam auctoritatem povorum Jurisconsultorum in Responsis, quorum non pauca ad gratiam consulentium, non ad aequi bonique naturam sunt composita. Causas unde bellum justum aut injustum dicitur, Ayala non attigit: Gentilis summa quaedam genera, quo ipsi visum est modo delineavit; multos vero & nobilium & frequentium controversiarum locos ne attigit quidem. Nos ne quid tale indictum abiret, operam dedimus, indicatis etiam dijudicationum fontibus, unde facile esset etiam si quid omissum a nobis esset, definire. Superest ut quibus ego auxiliis & qua cura hanc rem aggressus sim, breviter exponam. Primum mihi cura haec fuit, ut eorum quae ad jus naturae pertinent probationes referrem ad notiones quasdam tam certas, ut eas nemo negare possit, nisi sibi vim inferat. Principia enim ejus juris, si modo animum recte advertas, per se patent atque evidenter sunt, ferme ad modum eorum quae sensibus externis percipimus; qui & ipsi bene conformatis sentiendi instrumentis, & si caetera necessaria adsint, non fallunt. Ideo in Phoenissis Euripides sic loquentem facit Polynicen, cujus aperte justam vult fuisse causam:

Hac sum profatus, mater, haud ambagibus

Implicita; sed quae reatulis aequi & boni

*Suffulsa *rudibus pariter & doctis patent. "*

Statimque addit chori (constat is autem ex foeminis iisque barbaris,) judicium, dicta approbantis. Vfus sum etiam ad juris hujus probationem *testimoniis Philosophorum, Historicorum, Poetarum, postremo & Oratorum: non quod illis indiserete credendum sit; solent enim sectae, argumento, causae servire: sed quod ubi multi diversis temporibus ac locis idem pro certo affirmant, id ad causam universalem referri debeat: quae in nostris quaestionibus alia esse non potest, quam aut recta illatio ex naturae principii procedens, aut communis aliquis consensus. Illa jus naturae indicat, hic jus gentium: quorum discrimen non quidem ex ipsis testimoniis, (passim enim scriptores voces juris naturae & gentium permiscunt) sed ex materiae qualitate intelligendam est. Quod enim ex certis principii certa argumentatione deduci non potest, & tamen ubique observatum apparet, sequitur ut ex voluntate libera ortum habeat. Itaque haec duo non minus inter se quam a jure civili discernere semper unice laboravi: imo & in gentium jure discrevi id quod vere & ex omni parte jus est; & id quod duntaxat effectum quendam externum adinstar illius primitivi juris parit; nempe ne vi resistere liceat, aut etiam ut ubique vi publica, utilitatis alicujus causa, vel ut incommoda gravia vitentur,

vitentur, defendi debeat: quæ observatio quam sit necessaria ad res multas, in ipso operis contextu apparebit. Non minus sollicitè separavimus, ea quæ juris sunt stricte ac proprie dicti, unde restitutionis obligatio oritur, & ea quæ juris esse dicuntur, quia aliter agere, cum alio aliquo rectæ rationis dictato pugnat: de qua juris diversitate aliquid jam & supra diximus. Inter Philosophos merito principem obtinet locum Aristoteles, sive tractandi ordinem, sive distinguendi acumen, sive rationum pondera consideres. Vtinam tantum principatus ille ab aliquot hinc sæculis non in tyrannidem abiisset, ita ut veritas, cui Aristoteles fidelem navavit operam, nulla jam re magis opprimatur quam Aristotelis nomine. Ego & hic & alibi veterum Christianorum sequor libertatem, qui in nullius Philosophorum sectam juraverant, non quod eis assentirentur, qui nihil percipi posse dicebant, quo nihil est stultius; sed quod nullam esse sectam putarent, quæ omne verum vidisset, & nullam quæ non aliquid ex vero. Itaque * veritatem sparsam per singulos, per sectalque distulam, in corpus colligere, id vero existimabant, nihil esse aliud quam vere Christianam tradere disciplinam. Inter cætera, ut hoc obiter à nostro instituto non alienum dicam, non sine causa videntur mihi ab Aristotele discedere, & Platonici nonnulli & Christiani veteres, in eo quod ille naturam ipsam virtutis in mediocritate affectuum actionumque posuerit: quod semel positum eo ipsum abduxit, ut & virtutes diversas, puta liberalitatem & parsimoniam in unam compingeret, & veritati daret opposita minime ex æquo respondentia, jactantiam & dissimulationem; & quibusdam rebus vitii nomen imponeret, quæ aut non existunt, aut vitia per se non sunt, ut contentum voluptatis & honorum, & iræ adversus homines vacuitatem. Non rectè autem universaliter positum hoc fundamentum vel ex justitia apparet, cui oppositum nimium & parum; cum in affectibus & sequentibus eos actionibus invenire non posset; in rebus ipsis circa quas justitia versatur, utrumque quæsit: quod ipsum primum est desilire de genere in genus alterum, quod in aliis merito culpatur: deinde minus suo accipere, potest quidem adventitium habere vitium, ex eo quod quis pro rerum circumstantiis sibi ac suis debeat; at certe cum justitia pugnare non potest, quæ tota in alieni abstinentia posita est. Cui hallucinationi similis illa est, quod adulterium ex libidine, eadem ex ira proprie ad injustitiam pertinere non vult; cum tamen injustitia non aliam naturam habeat quam alieni usurpationem; nec referat, ex avaritia illa, an ex libidine, an ex ira, an ex imprudente misericordia proveniat, an ex cupiditate excellendi, unde maximæ injuriæ nasci solent. Nam qualiacunque incitamenta contemnerentur hac tantum de causa, ne societas humana violetur, hoc vero justitiæ proprium est. Ut redeam unde veneram, verum quidem est, virtutibus nonnullis accidere ut affectus moderentur, sed hoc non ideo quod id sit virtuti omni proprium atque perpetuum, sed quia recta ratio, quam virtus ubique sequitur, * in quibusdam modum sequendum dicitur, in quibusdam ad summa incitat: nam Deum nimium colere non possumus: superstitio enim non eo peccat quod Deum nimium

nimum colat, sed quod perverse: neque æterna bona nimum possumus appetere, neque æterna mala nimum formidare: neque peccata nimum odisse. Vere igitur à Gellio dictum, esse quædam quorum amplitudines nullis finibus cohibeantur, & quæ quanto majora auctioraque sint, etiam tanto laudatiora sint. Lactantius cum multum de affectibus disseruisset; *Non in his moderandis*, inquit, *sapientie ratio versatur, sed in causis eorum; quoniam extrinsecus commoventur: nec ipsis potissimum frenos imponi oportuit, quoniam & exigui possunt in maximo crimine, & maximi possunt esse sine crimine.* Nobis propositum est Aristotelem magni facere, sed cum ea libertate, quam ipse sibi in suos magistros veri studio indulsit. Historiæ duplicem habent usum, qui nostri sit argumenti: nam & *exempla suppeditant*, & *judicia*. Exempla quorum meliorum sunt temporum ac populorum, eo plus habent auctoritatis: ideo Græca & Romana vetera cæteris prætulimus. Nec spernenda iudicia, præsertim consentientia: jus enim naturæ, ut diximus, aliquo modo inde probatur: jus vero gentium non est ut aliter probeatur. Poëtarum & oratorum sententiæ non tantum habent pondus: & nos sæpe iis utimur non tam ut inde adstruamus fidem, quam ut his quæ dicere volumus ab ipsorum dictis aliquid ornamenti accedat. Librorum, quos à Deo afflati homines aut scripserunt aut probarunt, auctoritate sæpe utor, cum discrimine antiquæ & novæ legis. Antiquam legem sunt qui urgent pro ipso jure naturæ: haud dubie mendose, multa enim ejus veniunt *ex Dei voluntate libera*, quæ tamen cum vero ejus naturæ nunquam pugnat: & eatenus argumentum inde recte ducitur, dummodo distinguamus accurate jus Dei, *quod Deus per homines interdum exsequitur, & jus hominum inter se*. Vitavimus ergo quantum potuimus, & hunc errorem, & alterum ei contrarium, qui post novi fœderis tempora nullum antiqui fœderis usum esse putat. Nos contra censemus, tum ob id quod jam diximus, tum quia novi fœderis ea est natura, ut quæ ad virtutes morum pertinentia præcipiuntur in veteri fœdere, eadem & ipsum aut majora præcipiat: & hunc in modum usos testimoniis antiqui fœderis videmus, antiquos Christianorum scriptores. Ad percipiendum autem librorum ad antiquum fœdus pertinentium sententiam, non parum conferre nobis possunt * Hebræi scriptores, ii maxime qui & sermones, & mores patrios habuerunt percognita. Novo fœdere in hoc utor, ut doceam, quod non aliunde disci potest, quid Christianis liceat: quod ipsum tamen, contra quam plerique faciunt, à jure naturæ distingi: pro certo habens in illa sanctissima lege majorem nobis sanctimoniam præcipi, quam solum per se jus naturæ exigat. Neque tamen omisi notare, si qua sunt quæ nobis commendantur magis quam præcipiuntur, ut à præceptis declinare sciamus nefas & pœnæ obnoxium, ad *summa quæque contendere generosi esse consilii, & sua non carituri mercede*. Synodici canones qui recti sunt, collectiones sunt ex generalibus legis divinæ pronuntiatis, ad ea quæ occurrunt aptatæ. hi quoque aut monstrant quod divina lex præcipit, aut ad id quod Deus suadet hortantur. Et hoc veræ Ecclesiæ Christianæ est officium, ea quæ sibi à Deo tradita sunt tradere & eo quo

quo tradita sunt modo. Sed & mores apud Christianos illos veteres, & qui tanti nominis mensuram implebant, recepti, aut laudati, merito pro canonibus valent. Secunda post hos auctoritas est eorum qui suis quique temporibus pietatis & doctrinae fama inter Christianos floruerunt, neque gravis cujusquam erroris notati sunt. nam & hi quæ dicunt magna cum asseveratione, & quasi comperta, momentum non exiguum habere debent, ad interpretanda quæ obscura videntur in sacris literis, eoque majus quo & plurimum apparet consensus, & propius acceditur ad primæ puritatis tempora, cum nec dominatus adhuc nec coitio ulla primitivam veritatem adulterare potuit. Qui his successerunt Scholastici quantum ingenio valeant sæpe ostendunt: sed in infelicia & artium bonarum ignara sæcula inciderunt: quominus mirum si inter multa laudanda, aliqua & condonanda sunt. Tamen ubi in re morum consentiunt, vix est ut errent: quippe perspicaces admodum ad ea videnda quæ in aliorum dictis reprehendi possunt: in quo ipso tamen diversa tuendi studio laudabile præbent modestiæ exemplum, rationibus inter se certantes, non, qui mos nuper adeo literas inquinare cepit, convitiis, turpi foetu impotentis animi. Juris Romani scientiam profitentium tria sunt genera. Primum eorum est quorum opera in Pandectæ, Codicibus Theodosiano & Iustiniano, & in Novellis constitutionibus apparent. Secundum eos habet qui Irnerio successerunt, Accursium, Bartolum, & tot alia nomina, quos penes diu fori regnum fuit. Tertium eos complectitur, qui humaniores literas cum legum studio conjunxerunt. Primis multum defero: nam & rationes sæpe optimas suppeditant, ad demonstrandum id, quod juris est natura: & eidem juri neque minus gentium juri testimonium sæpe præbent, sic tamen ut ipsi non minus quam alii nomina hæc sæpe misceant, imo & jus gentium sæpe vocent, id quod quorundam duntaxat populorum est, nec tanquam ex condicto, sed quod alii aliorum imitatione, aut fortuito receperunt. Sed & quæ vere juris sunt gentium sæpe tractant promiscue & indiferece cum his quæ juris sunt Romani, ut ex titulo de Captivis & postliminio apparet. Hæc ergo ut discernere, laboravimus. Secunda classis juris divini & historiae veteris incuriosa, omnes regum populorumque controversias definire voluit ex legibus Romanis, assumtis interdum canonibus. Sed his quoque temporum suorum infelicitas impedimento sæpe fuit, quo minus recte leges illas intelligerent; satis sollertes alioqui ad indagandam æqui bonique naturam: quo factum, ut sæpe optimi sint condendi juris auctores, etiam tunc cum conditi juris mali sunt interpretes. Audiendi vero tum maxime, cum tali consuetudini quæ nostrorum temporum jus gentium facit testimonium perhibent. Tertij ordinis magistri, qui Romani juris finibus se includunt, & in jus illud commune aut nunquam aut non nisi leviter exspatiantur, vix ullum habent usum qui nostri sit argumenti: Scholasticam subtilitatem cum legum & canonum cognitione conjunxerunt, ita ut à controversiis etiam populorum ac regum non abstinerent Hispani duo Covarruvia & Vasquius: hic magna libertate, modestius alter, nec sine exacto quodam judicio. Historias

**

magis

Script. Bartol.

*Qui Rom. Juris
Scientiam sunt
professi
Juris sunt gener.*

magis eidem legum studio inferere aggressi sunt Galli : quos inter magnum obtinent nomen Bodinus & Hottomanus, ille perpetuo opere, hic sparsis quaestionibus, quorum & pronuntiata & rationes saepe nobis inquirendi veri suppeditabunt materiam. In toto opere

1 tria maxime mihi proposui, ut definiendi rationes redderem quam
 2 maxime evidentes, & ut quæ erant tractanda, ordine certo dispone-
 3 rem, & ut quæ eadem inter se videri poterant nec erant, perspicue distinguerem. Temperavi me ab his quæ alterius sunt tractationis, ut quæ docent quid ex usu sit facere : quia ista suam habent artem specialem politicam, quam recte ita solam tractat Aristoteles ut alieni nihil admisceat, contra quam fecit Bodinus, apud quem hæc ars cum juris nostri arte confunditur. Nonnullis tamen locis ejus quod utile est feci mentionem, sed obiter, & ut id ipsum à justis quaestione apertius distinguerem. Injuriam mihi faciet si quis me ad ulla nostra seculi controversias, aut natas aut quæ nascituræ prævideri possunt, respexisse arbitratur. Vere enim profiteor, sicut mathematici figuras à corporibus semotas considerant, ita me in jure tractando ab omni singulari facto abduxisse animum. Dicendi genus quod attinet, nolui ad rerum tractandarum multitudinem adjungendo verborum copiam fastidium parere lectori, cujus utilitatibus consulabam. Itaque secutus sum quantum potui concisum & docenti conveniens loquendi genus : ut tanquam in uno conspectu habeant qui negotia publica tractant, & quæ incidere solent controversiarum genera, & principia unde dijudicari possunt : quibus cognitis facile erit ad rem subjectam accommodare orationem & quantum lubet extendere. Scriptorum veterum ipsa verba adduxi interdum, ubi talia erant ut aut cum auctoritate, aut cum venustate singulari dicta viderentur : quod & in Græcis feci nonnunquam, sed maxime ubi aut brevis erat sententia, aut cujus gratiam sperare non audebam Latino sermone me posse assequi : quem tamen ubique adjunxi in eorum commodum qui Græca non didicerunt. Quam vero ego in aliorum sententiis ac scriptis dijudicandis mihi sumsi libertatem, eandem sibi in me sumant, omnes eos oro atque obtestor quorum in manus ista venient. Non illi promptius me monebunt errantem, quam ego monentes sequar. Et jam nunc adeo, si quid hic pietati, si quid bonis moribus, si quid sacris literis, si quid Ecclesiæ Christianæ consensui, si quid ulli veritati dissentaneum à me dictum est, id nec dictum esto.

Annotata ad Prolegomena.

A *Apud Thucydidem*] Verba sunt lib. VI. Ἀνδρῶν ἢ τυράννων ἢ πόλει δεχόμενοι ἔχουσι εἰδέναι ἄλλοθεν ὃ, π ξυμφέρον. Idem sensus libro V, ubi Athenienses præpotentes eo tempore, sic Melios alloquuntur: ὅτι θεοὶ καὶ ἄνθρωποι λόγῳ δὲ πρὸς ἰσὺς ἀνάγκης κελεύει· δυνατοὶ ἢ οἱ δυνατοὶ ἐπιπέσουσιν, καὶ οἱ ἀδυνάτοις συγχωρεῖσιν: *Iusta humana rationi ea censei, quæ par necessitas indicit: cæterum quæ fieri possunt ea fieri à validioribus, ab infirmioribus tolerari.*

A se posse exaudiri] *Apud Plutarchum* Lyfander machæram ostendens: ὁ ταῦτις κερατῶν βέλυσται πρὸς γῆς ὄρων Ἀγλάεχα). Hanc qui habet, in optime de terrarum finibus disputat. *Apud eundem* Cæsar: εἰ τὸ αὐτῶν ὄπλων καὶ νόμων κωροὶ εἶναι: Non idem esse tempus armorum quod legum. Seneca quarto de beneficiis capite xxxviii. Multa interim reges, in bello præferim, operis oculis donant. non sufficit homo justus unus tot armatis cupiditatibus: non potest quisquam eodem tempore & bonum virum & bonum ducem agere.

Armatus leges ut cogitem?] *Plutarchus* hanc sententiam Pompeji ad Mamertinos sic enuntiat: εἰ παύσεσθε ἡμῶν ὑπερσωμῆδος ξίφει νόμους ἀναγκάσωσθε, Non desinetis nobis hominibus gladiis accinctis leges recitare. *Curtius* libr. ix: Adeo etiam natura jura bellum in contrarium vertit.

Οἰκείωσιν Stoici appellabant] *Chrysostomus* ad Romanos Homilia xxxi. ἔχουσι γὰρ φυσικῶς πρὸς ἀλλήλους οἰκείωσιν, καὶ καὶ ἡμεῖς πρὸς ἀλλήλους κίετωμεν). Habemus naturâ homines cum hominibus societatem. quidni, cum tale quid inter se & fere habent? Vide eundem capite primo ad Ephesios, ubi à natura nobis data docet ad virtutem femina. *Marcus Antoninus* Imperator summe Philosophus: ὅτι γὰρ πρὸς ἡμεῖς γεννηθέντες ἀπὸ τῆς φύσεως ἔχουσι πάλαι δέδεικεν ἢ σὺν καὶ ἀναγκῆς, ὅτι τὰ χεῖρα τῶν κρείττων ἔκεν, τὰ δὲ κρείττων τῶν ἀκρότων; Prædem patuit ad societatem nos genitos. Nonne in aperto est deteriora esse meliorum causa, aliterum alterius causa?

Aliquatenus temperans] *Vetus est proverbium, Canis caninam non est, Juvenalis.*

tigris agit rabida cum tigride pacem:

Parcit cognatis maculis fera.

Est locus Philonis egregius ad Decalogi præceptum quintum, quem Græce qui volet legat. Ego eum, quia longior est, semel, id est Latine, hic ponam: Imitatores saltem mutorum animantium estote, homines. Beneficio vicem rependere illa edocta norunt. Canes domus defensores sunt: quin & pro heris moriuntur: si quod subito periculum eos contigerit. Dicuntur & canum illi qui greges comitantur præcedere pecora, depugnantes ad mortem usque, ut pastores illos præsent. Nonne inter scæda fedissimum est, in referenda gratia vicini hominem à cane, mitissimum animal à ferocissimo? quod si à terrestribus non satis edocemur, transeamus ad naturam volucrum, ætærs vaticem, ut vel inde discamus, quod oportet. Ciconiarum senes in nidis manent, volare invadide. Harum soboles per omnes, prope sic dixerim, terras marique volitant, vicinam undique parentibus quærentes; ille pro atatis merito fruuntur quiete, rerum copia, deliciis etiam: hæ vero itineris molestias solantur pietatis

conscientiæ & expectatione parvis olim, ubi sensuerint, à sua prole, atque ita legitimo tempore debitum persolvunt necessarium, quod accepere reddentes, neque enim ab aliis alimenta habere possunt, aut initio vitæ parva cum sunt, aut natu grandes in vitæ exitu. quapropter non alio quam natura magistro didicerunt educare vetulas, educata & ipse cum tenera essent. Nonne vero hæc ubi audiunt, habent cur se præ pudore abscondant, qui parentum curam non habent, atque eos negligunt, quos aut solos aut præ cæteris sublevare debuerant, præsertim cum id facientes non tam daturi sint quippiam, quam id quod debent redditori? Nihil enim est liberis proprium quod non parentum sit prius, qui aut de suo dederunt, aut acquirendi præbuerunt causas. De columbarum cura eximia circa fœtus suos vide Porphyrium de non esu animalium tertio. De scarorum & saurorum pro focis Cassiodorum XI, 40.

Cum societatis appetitu excellente] M. Antoninus libro IX: ὁ ἀνθρώπος ὁ ἀρετικὸς πέφυκε. Homo in id natus est bene ut aliis faciat. item: ἥσασον ἑαυτὸν ὡς περὶ τὸν ἀνθρώπον πρὸς τοὺς ἀλλοτρίους, ὡς περὶ ἀνθρώπον ἀνθρώπου ἀπεροσμήρον. Facilius reperiat quis terreste aliquid ad terram se non ferens, quam hominem ab humano genere abscissum. Libro X: ἐστὶ τὸ λογικὸν εὐδὸς καὶ πολιτικόν. quod ratione utitur, necessario & cœtum appetit. Nicetas Choniates: εὐσιμητικὸς πρὸς ἡ φύσιν ἡμῶν καὶ εὐεφύτῳτος πρὸς τοὺς οὐκ ἴσα συμπαθείων. Natura insculpsit inservitque nobis animi consensionem cum iis quæ cognata sunt nobis. Adde Augustinum de doctrina Christiana libro III, c. 14.

Societatis custodia humano intellectui conveniens] Seneca IV de Beneficiis cap. XVIII: Ut scias per se expetendam esse grati animi affectionem, per se fugienda res est, ingratum esse, quoniam nihil aque concordiam humani generis dissociat ac disrabit, quam hoc vitium. Nam quo alio tui sumus, quam quod mutuis juravimus officiis? hoc uno instructior vitæ, contraque incursionses subitas munitior est, beneficiorum commercio. Fac nos singulos, quid sumus? præda animalium & victima ac vilissimus & facilissimus sanguis: quoniam cæteris animalibus in tutelam sui satis virium est. Quæcumque vaga nascuntur, & actura vitam segregem, armata sunt: hominem imbecillitas cingit: non unguium vis, non dentium, terribilem cæteris fecit, duas res dedit, quæ illum, obnoxium cæteris, validissimum facerent, rationem & societatem. itaque quæ par esse nulli posset si diduceretur, rerum potitur. Societas illi dominium omnium animalium dedit: Societas terris genitum in alienæ naturæ transmisit imperium, & dominari etiam in mari iussit. Hæc morborum impetus arcuit, senectuti admicula prospexit, solatia contra dolores dedit: hæc sortes nos facit, quod licet contra fortunam ad vocare. Hanc tolle, & unitatem generis humani, qua vitæ susinetur, scindes. Tollitur autem, si efficies ut ingratus animus non per se vitandus sit.

Quo pertinent alieni abstinentia] Porphyrius de non esu animalium tertio: ἡ ἰσχυροτέρα ἐν τῷ ἀφελικῷ καὶ ἀβλαβῆι κέρτει πρὸς τὸν ἑαυτοῦ καὶ βλάπτει. Iustitia in eo sita est ut abstineatur alienis neque noceatur non nocentibus.

Prudens dispensatio, ut qua nunc sapienter minus sapienti, nunc propinquum extraneo, nunc pauperem diviti, prout actus cuiusque & rei natura fert præponit] Agit hac de re Ambrosius libro primo de officiis.

Ex libera Dei voluntate] Inde M. Antonino iudice libro IX: ὁ ἀδικῶν ἀσεβῆ: qui iniuste agit, impius est.

Deo tamen ascribi merito potest] Chrysoftomus I ad Corinthios XI, 3: ὅταν ἢ εἶπω τῶν φύσιν, ἢ ἐν λέγω. ὁ γὰρ τῶν φύσιν δημιουργήσεως ἀντίος ἐστίν. Cum naturam dico, Deum dico. ipse enim est natura opifex. Chrysoippus III de Diis: εἰ γὰρ ἐστὶν ὑπερὶ τῆς δικαιοσύνης ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἐδὲ ἀπὸ τῆς φύσεως, ἢ τῶν ἐν τῷ Θεῷ Διὸς καὶ τῆς ἐν τῇ τῆς ἡμετέρας φύσεως. ἐν τῷ γὰρ θεῷ πᾶν τὸ ταῦτον τῆς ἀρχῆς ἐστὶν, εἰ μὴ οὐκ ἔστιν ἕτερον. ἐπὶ ἀρχῆς καὶ ἡμετέρας. Non potest inveniri principium aliud aut origo iustitiae, quam ab Iove & communi natura. inde enim initium duci debet, ubi de bonis malisque differendum est.

A quo Iovis nomine jus Latinis dictum] Nisi forte verius per abscissionem, ut ex eo quod fuit oslum factum est os, ita ex eo quod fuerat iustum factum jus, iustis, postea juris, ut ex Papirii Papirii, de quo vide Ciceronem lib. IX, epist. 21.

Dii quidam sunt parentes] Θεοὶ ἐπιχθόνιοι, Hierocli ad aureum carmen Dii terrestres: Philoniad Decalogum ἐμφανῶς Θεοὶ μιμητῶν τῆ ἀρχῆς τῶν ἐν τῷ ζωοποιῶν, conspicui Dii, qui ingentium Deum imitantur vitam dando: secunda post Deum fœderatio Hieronymo epist. XCII. Parentes Deorum simulacra Platoni de legibus XI. Honos parentibus ut diis debetur, pronuntiante Aristotele Nicomachæorum IX, cap. II.

Utilitas iusti prope mater & equi] Ad quem locum Acron, aut quisquis est vetus Horatii interpres: repugnat præceptis Stoicorum. ostendere vult iustitiam non esse naturalem, sed natam ex utilitate. contra hanc sententiam vide quæ disputat Augustinus de Doctrina Christiana libro III, c. XV.

Sicut civis qui jus civile perumpit] Hac ipsa similitudine apposite utitur lib. IX, M. Antoninus: ἥτις ἐάν ἐν περὶ ἑξῆς σε μὴ ἔχη τῶν ἀναφορῶν, εἴτε ἀποσεχῆς εἴτε πέρραθεν ἐπὶ τὸ ἡγεμονικὸν τέλει, αὐτὴ ἀλαστοῦ τῆ βίον καὶ σπῆ ἐὰν εἶνα εἶναι καὶ σαδαιῶδες ἐστὶν ὡς περὶ ἐν δὴ μὴ ὁ τὸ κατ' αὐτὴν μέγεθος διεισδύμενος. Quæcumque tua actio respectum non habebit sive cominus sive eminus ad propositum communitatis, ea vitam diducit, nec unam esse patitur, sed itaque non minus est quam is qui in populo partem seorsum facit. Et libro XI. ἀπὸ τῶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀποκαταλείβεις εἰς δὴ μὴ καὶ ὅλα φύλα ἀποκαταλείβεις: Homo ab uno abscissus homine, non potest non & ab universo genere abscissus haberi. Nimirum, ut eidem Antonino dictum est, quod examini expedit, idem api.

Vim jusque parilis copulans vinculi iugo] Ovidius:

Valet causa, causamque tuentibus armis.

Quod memorabili latronum exemplo probabat Aristoteles] Chrysoftomus in caput IV ad Ephesios: πῶς ἐν λεηστῶν εἰρηνεύουσι φησι, ποτε; εἰπέ μοι πάλαιος ὅταν εἰ λεηστὰ πτόσω χηρήσονται, ἀν γὰρ ἐν αἰσῶν οἷς ἀν ἀνεμύνηται, μὴ τὲς νόμους φυλάξουσι τὲς τῆ δικαίας καὶ ἡμετέρας ἀπνοίμωσι τὸ δικαίον, ἐν ἡσέως ἀν κακίους ἐν πολέμοις καὶ μέγιστος. At qui sit ergo, dicit aliquis, ut in pace vivant latrones. Quando vero? dic quæso. Nempe cum non ut latrones agunt. nam si in dividendis rebus præscripta iustitia non servant, neque partitionem ex equo faciant, videbis & ipsos inter se bellis ac praeliis implicari. Plutarchus cum Pyrrhi recitasset dictum, regnum se ei liberum suorum relinquere cui acutissimus

simus futurus esset gladius, dicit hoc nihil aliud esse quam quod in Phœnissis posuit Euripides:

Θηκετὶ σιδήρῳ δάμα Δαλαχρεῖν τίθει.

Vi sanguinante dividant ferro domum.

additque acclamationem egregiam: ἔστω ἀμύλλες ἐσι καὶ ἡμελοῦδος ἢ τῆς πολωνείας ὑπόθεσις. Adeo infociabile ferinumque est propositum plus suo habendi. Cicero epist. XI, 16. omnia sunt incerta cum à jure discussum est. Polybius IV: καὶ γὰρ κατ' ἰδίαν τὸ τῶν ἐσθιερῶν καὶ κλεπῶν Φύλον τῆστω μάλιστ' ἐπὶ τῆστω σφύλλεται, τὴν μὴ ποιεῖν ἀλλήλοισι τὰ δίκαια, καὶ συλλαβὴν Δαξὶ πῆς εἰς αὐτὰς ἀφείσας. Nam & privatæ coalitiones facinorosorum ac furum hoc maxime modo eveniri solent, ubi inter se jus non præstant, & in summa, ubi fides inter ipsos perit.

Graviter eos accusat Aristoteles] Et Plutarchus Agefilao: Λακεδαιμόνιοι τὴν πρώτῃν ἔκαστὸν μετέδωκε τὸν ἑταίρῳ συμφρονῶν διδόντες, ἕτε μωφθῆσαν, ἕτε ἐπίστανται δίκαιον ἄλλο, πῶν ἢ τὴν Σπάρτην αὐξεν νομιζέσι: Lacedæmonii primam honesti partem ponentes in patria sua utilitate, jus aliud nec norunt nec discunt quam unde Sparta putent posse augeri. de iisdem Lacedæmonii Athenienses apud Thucydidem libro V: αἰσθὲς σφῶς μὲν αὐτὰς καὶ πῶς ἐπιχρῶμεν νόμιμα πλείεστα δόξῃ χρῶνται. αἰσθὲς ἢ τὰς ἄλλας πολλὰ ἂν πῶς ἔχον εἶπῃν ὡς αἰσθὲς σφῶν ἄμα καὶ ἀνὸς διλάσειν, ὅτι τὸ μὲν ἡδὲ καὶ νομιζέσι, τὸ ἢ συμφρονῶν δίκαια. Quod ipsos inter se & civilia jura attinet, plurimum virtute utuntur; Quales vero sint adversus alios, multa adferri possunt eo pertinentia, breviter autem rem exposuerit, qui dixerit eis honesta videri que suavia sunt, justa que utilia.

Qui militari fortitudini justitiam anteposuit] Agefilaus cum Persarum regem magnum audiret appellari, quomodo, inquit, major me est: nisi sit justior? Est hoc apud Plutarchum.

Sed φιλαυθρόπως] Optime M. Antoninus: πόλις καὶ πατρίς ὡς μὲν Ἀντωνίῳ καὶ ἡ Ρώμη, ὡς ἢ ἀνθρώπῳ ὁ κόσμος. civitas & patria mihi ut Antonino Roma, ut homini mundus. Porphyrius de non esu amantium III: ὁ λόγος ἀγαθῶν καὶ αἰσθὲς πολιτῶν τῆστω τὸ ἀσλαβῆς, καὶ ἐπὶ μῶλλον αἰσθὲς ζῆνους καὶ αἰσθὲς πάντας ἀνθρώπων, ὁ τὴν ἀλογίαν ἔχον ὑπέσθον καὶ αὐτὸς παρ' εὐείνους λογικώτερον, Δαξὶ τῆστω ἢ καὶ ἡσώτερον: Qui ratione ducitur, innocentiam in cives servat, imo & in peregrinos & homines quosvis, quanto ratione præstans, tam o divinius.

Minois] de quo versus est veteris poetæ:

Καὶ ἦσαν δειροίσι βαρὴν ἔρπον ἔμσαλε Μίνως.

Insula cuncta jugo Minois pressa gemebat.

vide hac de re Cyrillum adversus Julianum libro VI.

Valere non scripta] Ideo Alfonso rex interrogatus plusne libris an armis deberet, dixit, ex libris se & arma & armorum jura didicisse. Plutarchus: εἰσι ἢ καὶ πολέμων ὅμοις πῆς νόμοι τοῖς ἀγαθοῖς ἀνδράσι, καὶ τὸ κῆρ ἔχ' ἕτα διακτιέων, ὡς μὴ φύσῃν πῆς ἐν κακῶν καὶ ἀσεβῶν ἔργων χάριτας. Sunt apud viros bonos quedam & belli jura, nec ita sectanda victoria est, ut non fugiatur utilitas ex pravus impiisque actionibus proveniens.

Justitiae conscientia] Bene apud Appianum Pompejus: παρεῖν ἢ καὶ τὸς πῆς ἡσῶν καὶ αὐτῶν τῶν λογισμῶν ἔκαστὸν καὶ δίκαιον ἔχον φιλοδομίαν ὑπὲρ πατρίδος πολιτείας. confidere oportet diis & causa belli honesto justoque suscepti studio

studio ad tuendum patria statum. Cassius apud eundem : μερίμη δ' ἔλπις ἐν τοῖς πολέμοις ἐστὶ τὸ δίκαιον. In bellis spes optima est, *causa jus*. Iosephus xv Antiquæ historiae : μεθ' ὧν τὸ δίκαιον, μετ' ἐμείνων ὁ Θεός. Abs quo stat jus, ab eo Deus. multa sunt apud Procopium in hanc sententiam: ut in oratione Belisarii in itinere in Africam, ubi hoc inter cætera : τὸ ἀνδρείον σὺν ἀν νικῶν μὴ μὲν ἔδουκας πρὸς τὸν ἄνδρα, Victoriæ fortitudo datura non est nisi justiam habeat commilitem: & in altera oratione ante prælium non longe à Carthagine : & in Langobardorum sermone ad Herulos, ubi hæc, sed correctæ à nobis : μερτυροῦντο ἢ τῆν ἑσθὲν ἢ τὸν ἰσθμὸν καὶ βραχέια περὶ τὸ ἄρδαν ἡμῶν πάσῃ τῇ ἀνθρώπων δυνάμει ἀντίξως ἔσται, αὐτὸν τε εἰς τὰς πολέμους αἰτίας ἡδύων, ἀμφοτέρωθεν περιλαύσουσιν ἢ μάχης τὸ πέρασ. Testatur Deum, cuius potentia vel minima particula omnem humanam vim æquiparat ; is, ut credibile est, belli causas intuens, dabit debitum utrique prælii exitum, quod dictum eventus mox admirabilis comprobatur. Sic & apud eundem scriptorem ad Gotthos Totilas : εἰ γὰρ ἐστὶν, σὺν ἑστὶ τ' ἀδικεῖν καὶ βία. Ζυδρον ἐν τοῖς ἀγῶσι δόδοιμεν, ἀλλὰ σπῆς τ' βίον ἐσθῆς ἢ τὸν πολέμου περιλαύσει τῆς. Fieri nequit, nequit, inquam, fieri, ut qui violentia & iniustitia utuntur, decus pugnando pariant, sed prout vita cuique est, ita ei obtingit belli fortuna. Mox capta jam Roma alteram habet orationem Totilas, pertinentem eodem. Agathias vero libro II: ἀδικία γὰρ ἐστὶν ἀφεροσώσια φδοκῆ μὲν αἰεὶ καὶ ἀτόμοσος, μάλιστα δ' ἐν τῷ ἀσπασολεμῶν καὶ ἀρδῶν πτόσθ. Iniustitia & Dei neglectus vitanda semper & noxia, tum vero maxime ubi res belli in acie cernitur. Probat id alibi Darii, Xerxis, & Atheniensium in Sicilia illustribus exemplis. Vide si libet & Crispini orationem ad Aquileienses apud Herodianum VIII. Apud Thucydidem libro VII, Lacedæmonii clades ad Pylum & alibi acceptas suæ culpæ acceptas ferunt, quod iudicium provocati accipere recusassent. Sed cùm postea Athenienses multis editis improbis facinoribus iudicium defugissent, spes inde meliorum successuum ad Lacedæmonios rediit.

Omnia bella interdicerent] Tertullianus de Resurrectione carnis : Gladius bene de bello eruentus & melior homicida.

Vilhelmo Matthæi] Adde his Iohannem de Carthagena editum Romæ anno c10 l5 cix.

Rudibus pariter & doctis patens] Idem Euripides Andromacham Hermione dicenti :

εἰ βαρβάρων νόμοισιν οἰκῆμι πόλιν.

Non barbarorum more in urbe hac vivitur.

respondentem facit :

Καὶ εἰ παρ' αἰχρῶν, καὶ τῶν αἰχρῶν ἐστὶν.

Quia turpia illis, hic quoque haut culpa vacant.

Testimonis Philosophorum] Quid ni, cùm Alexander Severus Cicero- nis de republica & Officiis libros perpetuo lectitarit ?

Veritatem sparsam per singulos] Verba sunt Lactantii Institutionum VI, cap. 9. Iustinus Apologetico priore : ἐκ ὅτι ἀλλότεια ἐστὶ τὰ Πλάτωνος διδάμμενα ἢ Χριστοῦ, ἀλλ' ὅτι σὺν ἑστὶ πάντῃ ὁμοία. ὡς παρ' ἐδὲ τὰ τ' ἄλλων Στωϊκῶν καὶ ποιητικῶν καὶ συγγραμμάτων. ἐστὶν γὰρ περὶ ἀπὸ μέρους ἢ ἀπερμελικῆ λόγος τὸ συρρέναι ὁρῶν κατὰ εἰρήνην. Non quod plane aliena sint Platonis dogmata à Christi dogmatibus, sed quod nec plane convenient, ut nec aliorum dogma-

